

Şîrê Mela Ehmedê Xasî yê Kurdî (Kurmanckî, Zazakî) û Tirkî

Molla Ahmed-i Xasi's Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish Poems

Mehmet YERGIN

Mehmet Yergin | 0009-0001-8625-8525 | yergin21@hotmail.com

Master's Graduate at Mardin Artuklu University, Institute of Living Languages in Türkiye,
Department of Kurdish Language and Culture, Mardin, Türkiye

Citation:

Yergin, M. (2024). Şîrê Mela Ehmedê Xasî yê Kurdî (Kurmanckî, Zazakî) û Tirkî. *Nubihar Akademi* 22, 81-102. DOI: 10.55253/2024.nubihar.1566415

Article Type	Research Article
Submission Date	13.10.2024
Acceptance Date	10.12.2024
Publication Date	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Conflicts of Interest	There is no conflict of interest between the author and any parties in the article.
Complaints	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing in the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Kilmnus

Heta nika Mela Ehmedê Xasî (1867-1951) û eseranê ey ser o hetê zaf kesan ra zaf xebatê erjayeyî virazîyayê û çimeyanê ciya ciyayan de weşaniyayê. Labelê seba ke xoresnayîşê nê çimeyan zaf zehmetin o û zaf wext gîno, no zî qandê cigêrayoxan û înanê ke wazenê xo biresnê şîranê Mela Ehmedê Xasî yê kurdî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan rê yew persgirêk ano meydan. Ma na xebate, bi hêviya çareserkerdişê na persgireke de yew havila ma bireso ci, ma viraşte. Meqsedê ma mewlidê Mela Ehmedê Xasî Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî ke bi kurdkiya zazakî û şeklê mesnewî de nusîyayo ra teber, şîrê Mela Ehmedê Xasî yê ke bi kurdî (kurmanckî, zazakî) û tirkî nusîyayê, ma yew ca de pêserkê û seba kesanê ke biwazê xo

biresnê ci û tira feyde bigîrî rê bibê hetkar. Seba nê, ma orijinalê nê şîranê Mela Ehmedê Xasî yê ke bi herfanê erebkî nusîyayê komputere de nuştê, ta ke bi asanî biwanîyê û ma duştê her misra de zî şeklê înan ê transkirîbeyî dayê. Ma transkirîbeyê ke hetê kesanê cîya cîyayan ra virazîyayê pêvero nayê, ferqê ke bëntareyê înan de estbî û raştkerdişê ke hetê ma ra virazîyayê ma binenotan de dayê. Bi no hewa ma Şîrê Mela Ehmedê Xasî yê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyî resnayê metnêk saxlem.

Kilîçekuyî

Edebîyat, şîre, Kurdkî (Kurmanckî, Zazakî), Tirkî, Xasî.

Abstract

Until today, many valuable studies on Molla Ahmed-i Xasî (1867-1951) and his works have been carried out by many people and published in different sources. However, since it is quite laborious and time-consuming to access these sources, it poses a problem for researchers and those who want to access Molla Ahmed-i Xasî's Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish poems. We made this study with the hope that it will contribute to the solution of this problem. Our aim is to collect Molla Ahmed-i Xasî's poems in Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish, except for his mawlid Mewlidu'n-Nabiyyi'l-Qurayshiyî, which he wrote in the masnavi genre in the Zazaki dialect of Kurdish, in one place and to contribute to the easy access and utilization of those who want to benefit. For this purpose, we have written these poems of Molla Ahmad-i Xasî in Arabic letters on the computer for easy reading, remaining faithful to the original, and we have given the transcribed form opposite each verse. We also compared the transcripts made by different people and gave the differences and the corrections made by us in the footnotes. Thus, we have provided a more solid text of Molla Ahmad-i Xasî's Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish poems.

Keywords

Literature, poetry, Kurdish (Kurmanji, Zazaki), Turkish, Xasî.

Destpêk

Mela Ehmedê Xasî, (1867-1951) roşnvîrê dewrê Osmanîyan ê peyên û dewro verên ê Cumhuriyetî ra yew o. Senî ke îlmê Îslamî de alimêko pîl o, edebîyat de zî edîbêko serkewte yo. Hem îlmê Îslamî de û hem zî warê edebîyatî de eserê erjayeyî nuştê. Eserê xo erebkî, fariskî, tirkî û kurdkî (kurmanckî, zazakî) nuştê. La çi heyf ke zaf eserê ey vindî bîyê û nêresayê ma. M. Ş. Korkusuz¹ (2004) Ê ke resayê ma zî çimeyanê cîya cîyayan de nusîyayê. Heta ewro derheqê Melayê Xasî û eseranê ey de zaf xebatê erjayeyî virazîyayê û çimeyanê cîya cîyayan de weşanîyayê. Labelê heta ewro çewî şîrê ey yew ca de pêser nêkerdê û nênuştê. Wexto ke merdim biwazo xo biresno heme şîranê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan yê Melayê Xasî, ganî kê gelek çimayan ra biewniyo û ci bigêyro. No problem semedê cigêrayoxan gelek zehmet o û hetê teserûfê weqtî ra zî israf o.

1 Kitabê M. Şefîk Korkusuzî "Tezkire-i Meşayih-i Amid Diyarbekir Valileri I-II", hetê Weşanxaneyê Kentî ra 2004 de weşanîyayo. Kitab tirkî nusîyayo, 352 rîpel û di qisim o. Destpêkê kitabî de tekke û zavîyeyê Dîyarbekirî ra behs beno. Qismê yewinî de 44, qismê diyinî de zî 54 şeyx û melayê Dîyarbekirî daşinasnîyayê. Behsê Melayê Xasî, qismê yewinê nê kitabî de, rîpelanê 62-69 de vîyareno. Korkusuz, behsê cuye û eseranê Melayê Xasî keno û vano şîranê ey ra di şîrê ke ma vîcnayê ma do bidî, labelê tena yewe şîra Melayê Xasî ya ke bi erebkî nusîyaya daya. (Yergin, 2024, 105-107)

No semed ra bi na xebata xo, ma waşt ke nê zehmetîyî orte ra wedarê. Ma do na xebate, tena şîranê Melayê Xasî yê kurdî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan ser o bivirazê. Na çarçewa de ma şîrê Melayê Xasî yê ke cîya cîya çimeyan de weşaniyayê û ma pêhesayê, ma pêser kerdê û meqaleya xo de nuştê. Şîrê Melayê Xasî yê ke orijinalê înan bi alfabeya kurdî ya erebkî nusîyayê ra, eyê ke ma eşkayê peyda bikerê, seba ke metnê înanê erbkî ra zî hîna asan biwanîyê ma komputore de newe ra nuştê û duştê her misra de zî transkîrîbeyê înan dayê. Transkîrîbeyê şîranê kurdîya kurmanckîyan de ma transkîrîbeyê Mihani² (1994), M. Zana Karak (2021), M. Zana Karak (2022) û yê A. Yıldızî (2021); şîranê zazakî, tirkî û mulemmaya Melayê Xasî de zî ma transkîrîbeyê Malmîsanij (1995) û yê Roşan Lezgîni (2009), Roşan Lezgîni (2013) esas girewtê. Ma nê transkîrîbeyî metnê orijinalê înanê ke ma xo dest fî nabî dir pêvero nayê û kontrol kerdê û kêmayî û xeletîyê ke ma dîyê ma goreyê zanayîşê xo raşt kerdê û binenotan de nawnayê. Ma transkîrîbeyê Malmîsanij û Roşan Lezgîni zî pêvero nayê û ferqê ke bêtareyê nê transkîrîbeyan de estbî û tay cayê ke goreyê qenaetê ma xelet transkîrîbe bîbî, ma raşt kerdê û binenotan de nawnayê. Reyna tay kêmayîyê ke ma tesbît kerdê, ma vajê sey qafiyê, peymeyê hece û arûzê şîran, ma ê zî tesbît kerdê û nuştê. Ma nê transkîrîbeyan de herfê transkîrîbê ê mîyanneteweyî gurenayê. Tena herfa “خ” ke alfabeya kurdî ya latînkî de sey “x” nusîyena û herfa “ق” ke sey “q” nusîyena, ma nê her di herfî sey alfabeya kurdî ya latînkî gurenayê.

Mewlidê kirdkî (zazakî) yê Melayê Xasî ra teber, heta ewro ma di şîranê ey ê zazakîyan ra hayîdar bîyê. La çî heyf ke nînan ra yew şîra eya ke tena yew beyta, kewta ma dest. Ma orijinalê na şîre zî komputore de nuşte û duştê aye de zî transkîrîbeyê aye daye.

Tirkî de zî heta ewro yew şîra Melayê Xasî kewta ma dest, ke na şîre kitabê destxetî yê Zeynelabidîn Amedî³ (1986) de vîyarena û hetê çend kesan ra destxetê Zeynelabidîn Amedî ra transkîrîbe bîya. Reyna mulemmaya ey de zî yew misra tirkî ya. Ma nê transkîrîbeyî zî pêvero nayê û ferqê û xeletîyê ke ma tesbît kerdê, ma binenotan de nawnîyayê.

- 2 Nameyê Kitabî, “Mela Ehmedê Xasî-Mewlûdê Nebî-Bi Ziwanê Kurdî (Zazakî)” yo. Seke nameyê kitabî ra zî fehm beno no kitab, mewlidê Melayê Xasî yo. Mihaniyî mewlidê Melayê Xasî herfanê erebkîyan ra tadayo herfanê latînkîyan û 1994 de hetê Weşanxaneyê Firatî ra weşaniyayo. Kitab 54 rîpelî yo. Mewlidî ra dima peynîya kitabî de ca dîyayo yewe şîra kurmanckî û yew qismê şîra tirkî yê Melayê Xasî zî.
- 3 Mela Zeynelabidîn Amedî, eseranê Melayê Xasî yê ke fineno xo dest, înan îstînsax keno û sey kitabî 1986 de Dîyarbekir de çap keno. No kitab hîrê qisim o. Qisimo yewin 15 rîpel o û nê qismî de bi nameyê “Kitabu Buşra¹-Îbadi Fî ‘Ilmi¹-I’tîqadi” û “Menzûmetun Qed Ceme^e Fiha Esmailahi¹-Husna” di eserê menzûmî estê. Qisimo dîyin 12 rîpel o. Nê qismî de bi nameyê “Reddiyyetun Lil-Xasî”, “Cewabun Sani¹-Be^{dî} Meqalati Isma¹el-Is¹irdî” û şîra Melayê Xasî ya tirkî “Xezelun Lil Xasî” hîrê eserî estê. Qisimo hîrêyin zî 29 rîpelî yo. Nê qismî de zî mewlidê Melayê Xasî esto. (Yergin, 2024, 218)

Mulemmaya Seydayê Xasî ke bi ziwananê erebkî, fariskî, tirkî û lehçeyanê kurdkîyan ra kurmanckî û zazakî nusîyaya, merdim eşkeno hem qismê erebkî hem qismê fariskî hem qismê tirkî û hem zî qismê kurdkî (kurmanckî, zazakî) de bihesebno. No semed ra ma na xebate de ca da mulemmaya Melayê Xasî zî. Na şîre zî kitabê Zeynelabidîn Amedî de bi herfanê erebkî nusîyaya û hetê zaf kesan ra ser o nuşteyî nusîyayê û transkirîbe bîya. Ma nê transkirîbeyî zî pêvero nayê, ferqê ke bêntareyê înan de estê û xeletîyê ke ma tesbît kerdê, binenotan de nawnîyayê.

Bi na xebate, keso ke biwazo şîranê Melayê Xasî yê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan ra îstîfade bikero, eşkeno nê şîran yew ca de bivîno û tira îstîfade bikero. Ma hêvîdarê ke bi na xebate havilêka ma do bireso edebîyatê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û ê ke biwazê xo biresnê şîranê Melayê Xasî yê Kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan.

1. Şîrê Melayê Xasî Yê Kurdkî (Kurmanckî, Zazakî)

Heta ewro panc şîrê Seydayê Xasî ke bi kurdkîya kurmanckî û yewe zî bi kurdkîya zazakî nusîyayê kewtê ma dest. Ma nê eseranê ey de zî vînenê ke kurdkîya kurmanckî de zî sey kurdkîya zazakî bi westayî û bi hewayêko serkewte şîrî nuştê.

1.1. Şîrê Eyê Kurmanckî

Seke ma cor de zî vat bi, heta ewro panc şîrê kurmanckî yê Seydayê Xasî kewtê ma dest û ma pê hesyayê. Nînan ra yewe Mihanîyî fekê Mela Ehmedê Se'dî ra neqil kerda û kitabê xo de nušta (Mihanî, 1994, r. 44-45). Yewe şîra ey, Ayhan Yıldızî yew meqaleya xo de fekê Mela Muhemmedê Hezanî ra neqil kerda (Yıldız, 2021, r. 92) û hîrê şîrê ey zî M. Zana Karakî tesbît kerdê û kovara Nûbihar de weşanîyayê (Karak, 2021a, r. 10-15).; (Karak, 2021b, r. 82-83).; (Karak, 2022, r. 94-95) Cêr de ma do bi dore nê şîran bidê.

1.1.1. Hicwîyeya Se'îde Karazî Ser o

Na şîra Meleyê Xasî, kitabê Mihanî de vîyarena û Mihanîyî na şîre 1992 de fekê Mela Ehmedê Se'dî ra neqil kerda û bi herfanê latînkî kitabê xo (Mela Ehmedê Xasî, Mewlûdê Nebî) de mewlidî ra dima nušta. Mihanîyî, derheqê na şîre de bi kurmanckî zanayîşkê zî dayo, ma no zanayîş tada zazakî û cêr de da;

Seba ke Mela Ehmedê Xasîyî na şîre bi weznê arûz nuştibî, wezn û kêşa şîre de kêmayî estbî, no semed ra, mi M. Emîn Bozaslanî ra raştkerdişê wezn û kêşa şîre waşte. Labelê ey hem wezn û kêşa şîre hem zî çend qitayê ke Mela Ehmedê Se'dîyî xo vîr a kerdibî û nêameynî vîra ci, ey zî tamam kerdê (Mihanî, 1994, r. 44-48).

Na şîre yewendes (11) çaraneyan ra ameya meydan. Çaraneya hîrêyine erebkî, yê bîni kurmanckî yê. Bi peymeyê arûz û yewendes heceyan û şeklê murebba de nusîyaya.

Manaya çekuyî yê "murebba" çarane ya. Nê şîrî çar misrayan ra yenê meydan û bi peymeyê arûzî nusîyenê. Qaliba qafiyeyê înan zafêr aaaa/bbba/ccca/ddda/.../ yo, labelê murebbayê ke bendê înano verên bê kaffiyeyo yan zî bendê ke dima ra yenê qafiyeyê înan tekrar nêbeno zî estê. Nê şîrê menzûmî zafêr 4-8 çaraneyan ra yenê meydan labelê murebbayê ke hîna zaf çaraneyan ra yenê meydan zî estê.

Wexto ke Se'îdê Karazî⁴ (1847-1897) dewanê zazayan de melatî kerda, ey û dewijanê zazayan yewbînan aciz kerdê. Coka tay şîrê ey duştê înan ê, yanî şîranê xo de zazayî xirab kerdê. Îhtîmalo ke Melayê Xasî na şîre, ê şîrê Se'îdê Karazî ser o nušta. Şîra xo de bi hawayêko mîzahî Se'îdê Karazî hicîw keno yanî pê tinazê xo keno (Yıldız, 2021, r. 90-91).

M. Zana Karakî zî na şîre nuştayêk xo de daya (Karak, 2021a, r. 10-15). Ma şeklê na şîre ke kitabê Mihanî de vîyarena û şeklê nuştayê Karakî pêvero na û ferqê ke ma bêtareyê înan de dîyê û tesbît kerdê ma binenotan de dayê.

Heta nika ma raşt nêameyê ke çewî peymeyê arûzî na şîre dayo. Goreyê tesbîtê ma peymeyê arûzî yê na murebbaya Melayê Xasî, behrê hecez yê nesalim ra “Mefa'îlun mefa'îlun fe'ûlun” o. Şemaya qafiyeyê na şîre baba/ccca/ddda/eeee/... û qafiyeyê aye zî “ات” “at” o. Seba ke misrayê çarinî yê na şîre tekrar nêbenê, murabbayêka munzewîc a.

Mefa'îlun/mefa'îlun/fe'ûlun

. - - - / . - - - / . - -

- 1 Dirêj ke **Xasiya**, nezmek cedîd e⁵
Dî piştî çend selam û çend tehiyyat⁶
Li ser Karaziyê ku nav Se'îd e
Dixwîne ew jiber Încîl û Tewrat
- 2 Li textê xwe ku rûnê Qeyser e ew
Li hespê xwe siwar be 'Enter e ew
Dî seyra roj û şev Îskender e ew
Bi wechê xwe li Cahiz bûye deh qat
- 3 Lehû wechun 'ebûsûn qemterîra
Lehû şeklun yumasîlhu⁷-be'îra⁷
Lehû xeddun yucanîbhu⁸-se'îra
Huwe⁸-l-kâbûsu beyne⁸-n-nasî bîzzat⁸

4 Ayhan Yıldızî, nameyê Se'îdê Karaziyî sey Sa'îyê Karazî nušto. La şîr de panc misrayan de nameyê ci “Se'îd” vîyareno. Beno ke Sa'î, mexlesê Se'îdê Karazî bo.

5 Mihanî û M. Zana Karakî çekuya “Xasiya”, “Xasîya” nušta. Seba ke peymeyê arûzî xerepîyeno ma “Xasiya” nuşt.

6 M. Zana Karakî çekuya “tehiyyat” sey “tehiyat” nušta. Seba ke peymeyê arûzî xerepîyeno û hetê raştnuştîşî ra ganî “tehiyyat” bo ma “tehiyyat” nuşt.

7 M. Zana Karakî çekuya “yumasîlhu” sey “yumazîlhu” nušta, seba ke hetê mana ra hîna rašta ma sey Mihanîyî “yumasîlhu” nuşte.

8 M. Zana Karakî çekuyê “hewe” sey “huwe” û “beyne nasî” sey “beyne'n-nasî” nušta. Seba ke hetê raştnuştîşî ra “huwe” û “beyne'n-nasî” hîna rašta, ma zî “huwe” û “beyne'n-nasî” tercih kerd.

- 4 Gelî qazî û miftîyê qeza me
Bizanin ev Se'îdê sextenam e
Bi nîsbet me ji ewwel ve xulam e
Eger şahid dixwazin, Hewr û Şeqlat
- 5 Li nik Îmamê Dêrûnê û Hûrê
Nikare yek nefes pif ke bilûrê
Dixwe sondê bi Tewrat û Zebûrê
“Ez im îro Herîriyê Meqamat”
- 6 Belê da'wa diket ku: “şair im ez
Di 'ilm û hem edeb da mahir im ez
Bi hukmê Îsmê E'zîm qadirim ez
Bi firek ji Cûmê herme Cûmat”
- 7 Qe ne b'xêr diket ku: “şair im ez
Di 'ilm û hem edeb da mahir im ez
Bi hukmê Îsmê E'zîm qadirim ez
Bi firek ji Cûmê herme Cûmat”⁹
- 8 Qe ne b'xêr be, Se'îd îsal li mal e
Bûye me'mûrê exnaman îsal e
Çiqas kûsî û kêrgoyên li pal e
Dibê: “qaçax e, bigrin, bermedin, hat”
- 9 Bes e Xasî, bira xame xeber de
Se'îd bû bûk û şaşik kirye perde
Ji rî hona kezî, kom kir li 'erd e¹⁰
Li ser eqda nikahe maye ew mat¹¹
- 10 Eger bêjin: “Nikaşa wî li kê bû?”¹²
Dibêjin: “Aşiqê Fexrî begê bû”
Fexrî begê go: “Sûcê şaşikê bû”
Mi go qey Nazlîxan e j' perde da hat

9 Na çaraneya hewtine, nuşteyê Karakî de kêmiya. Na çarane de tena misraya verên de qismê “Qe ne b'xêr” çaraneya şeşine ra ciya ya, misrayê bîni seypê yê.

10 M. Zana Karakî çekuya “ji” sey “jê” nušta. Seba ke peymeyê arûzî xerepîyeno ma “ji” nuşt.

11 M. Zana Karakî çekuya “nîkahê” sey “nîkahe” nušta. Goreyê nuştîşê her diyan zî peymeyê arûzî xerepîyeno coka ma “nîkahê” nuşte.

12 Hem Mihanî hem zî Karakî çekuya “nîkaşa” sey “nîkaha” nušta. Goreyê nuştîşê her diyan zî peymeyê arûzî xerepîyeno coka ma “nîkaşa” nuşt.

- 11 Bese **Xasî**, Se'îd mîrê melan e
Welê 'aşîq bûye l' keçîkê Filan e
Nikare zeft ke boncîyên qulan e
Welew sancûl bikî wan tu ji polat

1.1.2. Şîna Şêx Selîm

Na şîra kurmanckî, M. Zana Karakî tesbît kerda, nuştayêk xo de nuştâ û kovara Nûbihare de weşanîyaya. Şîre yew mersîyeya ke wefatê Şêx Mihemed Selîmê Hezanî (1866-1936) ra dima, ey ser o şeklê murebbaya muzdewîc de nusîyaya (Karak, 2021b, r. 82-83). Hîrês (13) çarane û yewendes (11) heceyin a. Şemaya qafîyeyê na şîre baba, ccca, ddda, ..., û qafîyeyê aye ke peynîya misrayanê çarinan yê her çarane de vîyarena zî (م) "em" o. Ma peymeyê arûzî na şîre zî tesbît kerd, goreyê tesbîtê ma peymeyê arûzî na şîre, "Mefa'îlun mefa'îlun fe'ûlun" o.

Orijinalê nê şîranê kurmanckîyan ke bi herfanê erebkî nusîyayê ma dest de çinî bî û nusxeyê înan kitabxaneyo xusûsî yê M. Zana Karakî de bî. Seba ke hem ma komputure de binusê û hem zî transkîrîbeyê M. Zana Karakî dir pêveronê, ma M. Zana Karakî ra fotokopî yan zî fotografê înanê ke bi herfanê erebkî nusîyayo waşt, ke transkîrîbe de xeletî estê çinê ma bivînê, labelê Karakî nêwaşt biersawo. Nuştayê Karakî ke Kovara Nûbihare de weşanîyabî, peynîya ê nuştayan de tay rîpelê nusxeyê erebkî yê nê şîran sey îlaweyî dîyaybî. Ma va, ma nê îlaweyan ra biwanî û binusî la seba ke nuştayê înan zaf qic bî nêwanîyayêne. Ma bi telefonê destan fotografê ê îlaweyan ant û gird kerdê, bi zor û zehmet ê îlaweyan ra orijinalê înan komputure de nuştê. La rîpelê çaraneya yewine ra heta çaraneya hewtine ê şîra şîna Şêx Selîmî, îlaweyan de zî çinî bî coka ma nêşkayê erebkîya nê hewt beytan binusê.

Na şîre de ma transkîrîbeyê Karakî esas girewt, tena tay cayê ke hetê mana, raştnuştîş û peymeyê arûzî ra xeletî tede est bî ma ê cayê goreyê zanayîşê xo raşt kerdî û binenotan de nawnayê.

Mefa'îlun mefa'îlun fe'ûlun

. - . - / . - . - / . - -

- 1 Felek dîsa li min ker kir fuad e¹³
Di eşrê ewwelê şehra muherrem
Ji xatir derketin ke' b û wîsal e
Wekî Leyla û Mecnûnê mukerrem

Te rişlet kir di qurba istîwayê
Bi bal qindîlê 'erşê istîwayê
Tecerrud kir [li] kullê masîwayê
Wekî seyda' û şeyx û Ğewsê E'zem

13 Transkîrîbeyê M. Zana Karakî de çekuya "fuad" sey "fûad" nusîyaya ma raşt kerd. Eke çekuya "fuad" sey "fûad" bunîsîya peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma "fuad" nuşt.

Yetîm hiştin mirîd û ehl û ewlad
Li afaqan bela kir ah û feryad
Dibên kanî celisê textê îrşad
Ku mewdûs e ji Îbrahîmê Edhem¹⁴

Di piştî rişleta seyda û Şêx e
Hezar ateş di dilda bîne vêxe
Bi çakûç û kulingan her tu lêxe
Tune te'şîr ji ber dağa muqeddem

5 Nizama mulk û millet bû ku seyda
Qewama dîn û dewlet bû ku seyda
Tebîbê cumle 'illet bû ku seyda¹⁵
Li ber şermê dibûn kusra' û hatem

Muîhîte her dû 'ilman bû ku seyda
Hekîmê dağ û derdan bû ku seyda
Beşîrê cumle emran bû ku seyda
Bi wî îhya dibûn e'mî û ebkem

Xeîbu'l-ewliya cedde Hefîd bû
Emîru'l-ezkiya ceddê Hefîd bû
Sefîru'l-eqwiya ceddê Hefîd bû
Bi wî me'mur dibûne her dû 'alem
Hezan bû hezeyan piştî Selîm e
Welakin Rebbê 'alem pê 'elîm e
Ew e hafîz ji bo tewra qedîm e
Bi isti'salekî bê keyf û bê kem

هَرَانُ هَدَىٰ بِأَنْ يَشْتِي سَلِيمَهُ
وَلَكِنْ رَبِّ عَلَمٍ بِي عَلِيمَهُ
أَوْهَ حَافِظٌ رُبُو طَوْرًا قَدِيمَهُ
بِاسْتِنَصَالِكِبِي كُنْفُو بِي كَمُ

فَأَسَيَّفَ بَعْدَ السَّلِّ بَلْمَعِ
وَيُطْفِي كُلَّ نَارٍ حَيْثُ تَفْجَعِ
كَذَا مِنْ صَنْهُ اللَّهِ فَيَنْفَعِ
جَمِيعَ الْأَهْلِ وَالْأَوْلَادِ فَاعَلَمُ

Fe innes-seyfe be'de's-selli yelme'
We yuţfi kulle nârîn heysu tefce'
Keza men şanehullahu fe yenfe'
Cemî'e'l-ehli we'l-ewladi fe'lem¹⁶

14 Transkirîbeyê Karakî de çekuya "ku" sey "kû" nusîyaya ma raşt kerd. Eke çekuya "ku" sey "kû" bunisîya hem hetê raştnuştî ra xelet o hem zî peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma "ku" nuşt.

15 Transkirîbeyê Karakî de çekuya "illet" sey "ilet" nusîyaya ma raşt kerd. Eke çekuya 'illet sey "ilet" bunisîya hem hetê mana ra xelet o hem zî peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma "illet" nuşt.

16 Metnê destxetî de îbareyê «جَمِيعَ الْأَهْلِ» sey «جَمِيعَ الْأَهْلِ» xelet nusîyayo, yanî herfa "لا" ser o çayê fethe û cezîmî xelet o la Karakî transkirîbe de raştê ci nuşt.

10 حَقِّي وَسَالِمٌ وَمَعْصُومٌ وَبَاقِي
إِلَهِمَّ وَإِنْ دِ كَلَّ حَافِظِي بِى وَاقِي
بِدِي وَإِنْ صُحْبَتَا شَيْخِ فِرَاقِي
بِكِي هَرِيكُ زَوَانِ شَهْكَ مُعْظَمُ

أَيَا خَاصِي بِي قَلْبِ قِرِيژَه
تُو بَسْ أَوْصَافِ سُلْطَانَانِ بِيژَه
أَوِي زَهْرَا دِيدَلَا تُو بَرِيژَه
حَيَا نَاكِي زَفِي تَقْوِيمِ آدَمُ

سَحْرُ خَاصِي زِيژِ نَارِي فِرَاقِي
بَاهَانِ كَرِي كِرِي كُوِي دِ فَاقِي
كُو بَاژِ اللّهِ أَشْهَبِي بِى زِعْرَاقِي
لِقَانِ دَاغُوبَرِي نَانِ دَيْنِ مَرْهَمُ

13 إِلَهِي تُو بَحَقِّ مُصْطَفَى كِي
بِحَاهِ أَنْبِيَا وَوَأَوْلِيَا كِي
دِلِ خَاصِي وَفَتْحِي خُوشَا كِي
بِفَتْحِكَ نَاكِي هَانِي نَرُ عَرْشِ أَعْظَمُ

Heqiy yû Salim û Me^eşûm û Baqî¹⁷
Îlahî wan di gel Hafîz bê waqî¹⁸
Bidî wan şuhbeta şêxê firaqî
Bikî her yek ji wan şahek mu^eezzem

Eya Xaşî bi vî qelbê qirêj e
Tu bes ewsafê sultanan bibêje
Ewê zehra di dil da tu birêje
Heya nakî ji vê teqwmîmê adem

Seher **Xaşî** ji ber narê firaqê
Bi ahan ker kirî goyê di faqê
Ku bazullahê eşheb bê j' ^eIraqê¹⁹
Liv an dağ û birînan deyne merhem

Îlahî tû bi heqqê Mustafa kî²⁰
Bi cahê enbiya wû ewliya kî
Dilê **Xaşiy** yû Fethîyê xwe şa kî²¹
Bi fethek nagihanî j' ^eerşê ^ezêem

1.1.3. Şiira Eya Hezretî Ser o

Na şîira kurmanckî zî hetê M. Zana Karakî ra vînîyaya û nuşteyêk eyo ke kovara Nûbihare de weşanîyayo de nusîyaya. Karak vano; “Melayê Xasî na şîire, Şêx Mihemed Zîyaeddînê Norşînî (w. 1924) ser o nušta çunke beyta peyên de îfadeyê “Hezret” vîyareno û no zî leqebê Şêx Mihemed Zîyaeddînê Norşînî yo” (Karak, 2022, r. 94-95).

Na şîire şeklê qesîde de bi pancês (15) heceyan û bi peymeyê arûzî nusîyaya. Ma peymeyê arûzî ci tesbît kerd. Peymeyê arûzê na şîire, “Fa³ilatun fa³ilatun fa³ilatun fa³ilun” o. Şemaya qafîyeyê ci aa, ba, ca, ..., û qafîyeyo ke peynîya her beyte de tekrar beno zî (ار) “er” o. Şîire hewt beytî ya, beyta pancine û hewtine de tay cayî kêmî yê. Ma na şîira kurmanckî de zî transkirîbeyê Karakî esas girewt. Transkirîbeyê Karakî de çend cayan de kêmayîyê qicekî estbî ma raşt kerdî û binenotan de mojnayê.

17 Çekuya « حَقِّي وَ » “Heqiy yû” transkirîbeyê Karakî de bê şedde sey “Heqî yû” nusîyaya ma raşt kerde.

18 Transkirîbeyê Karakî de çekuya “Îlahî” sey “Îlahî” nusîyaya ma raşt kerd. Eke çekuya “Îlahî” sey “Îlahî” bunisîya peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma “Îlahî” nuşte.

19 Transkirîbeyê Karakî de çekuya “كُو” sey “kû” nusîyaya ma raşt kerd. Eke çekuya “ku” sey “kû” bunisîya hem hetê raştnuştî ra xelet o hem zî peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma “ku” nuşt. Qaîdeyanê arûzî ra yew zî heceyê “û”yî goreyê peymeyê arûzî eşkîyeno kilm zî derg zî biwanîyo.

20 Karakî, zemîrê « تُو »yî, sey “tu” transkirîbe kerdo, seba ke peymeyê arûzî xerepîyeno ma “tû” nuşt.

21 Karakî, îbareyê « وَخَاصِي »yî, sey “Xaşî yû” transkirîbe kerdo, ma “Xasîy yû” nuşt.

	Fa'ilatun fa'ilatun fa'ilatun fa'ilun - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
منْ ژبوته صرْفُ دکر روحد لوجانوجگر عاقبت ته لم بادا ئومه ورکردسقر	Min ji bo te serf dikir rûh û dil û can û ceger °Aqibet te li me bada û me werkir der seqer
ته شووکر به دلی ناچیزه ایروچه دقئ ته بسه ابدی ژدست ته کتم از ژهنر	Te şevê kirye dilê naçize îro çi divê Ne bes e êdî ji destê te ketim ez ji huner
تا قیامت بحلینی بقئ رنگی مه پسر ... ته انصافو نه رحمه چه دخوازی ژجگر	Ta qiyamet bihelînî bi vî rengî me peser [Ne] te insaf û ne rehîm e çi dixwazî ji ceger ²²
گر دپشتی دلجزاری هیه تشنک تو ببی ورنه ایدپچه روايه توژحدی بکی در	Ger di piştê dil-cezarî heye tiştek tu bibî Wer ne, êdî çi rewa ye tu ji heddê bikî der ²³
...ردبه شینک بمه زانین تو بده ...نع بین ام بوی سرا دقدر	...r dibe şey'ek bi me zanîn tu bide ...ni' bibin em bi wê sirra di qeder
ته دقئ سربیره مه توخلاسکه ژدنی ورنهخواهی سجدکی بوبه بین می دقدر	Te divê ser bibirre me, tu xilas ke ji dinê Wer ne xwahî secde kî bo te bibin lê di qeder
ته ژخاصی دلوجان بربه مجان بو بکر جانژحضرت فکدر	Te ji Xasî dil û can bir bi mecan bû bikir canji Hezret vekir der

1.1.4. Ehmeda

Na şîire Mecmûayê Camî' yê Mela Ehmed Hilmî Qoxî²⁴ de vîyarena (Qoxî E. H., 445). Na şîira kurmanckî zî hetê M. Zana Karakî transkirîbe bîya û Kovara Nûbihare de weşanîyaya. (Karak, 2021a, r. 12) Ma zî transkirîbeyê Karakî esas girewt. Labelê orijinalê aye ke Dîwanê Camî' yê Mela Ehmed Hilmîyê Qoxî de vîyareno ma peyda kerd û bi herfanê erebkî komputore de nuşt û transkirîbeyê Karakî dir pêvero na, cayê ke goreyê zanayîşê ma xelet bî ma raşt kerdî û binenotan de nawnayê. Serê na şîire de bi herfanê erebkî "Qasîdeya Seydayê Xasî Rahîmehullah" nusîyayo. Sernameyê na şîire çinî bi, seba ke di misrayan de Ehmeda vîyareno ma sernameyê ci Ehmeda nuşt.

22 Karakî transkirîbeyê xo de, heceyo verîno ke nusxeyê erebkî de nêwanîyeno, goreyê manaya misra [Ne] nuşt labelê heceyê "ته" "te" ke nusxeyê erebkî de wanîyeno kêman nuşt. Eke "te" nênusîyo hem peymeyê hece kêman beno hem zî peymeyê arûzî xerepîyeno coka ma transkirîbe de "te" îlawe kerd.

23 Çekuya "حدی" "heddê" de herfa "ح" "h" goreyê standardê transkirîbsiyonî ganî binê aye de nuqta biba, transkirîbeyê Karakî de sey "h" nusîyaya ma raşt kerd.

24 Kitabê Mela Ehmed Hilmî Qoxî, "Dîwana Camî'" hetê Weşanxaneyê Îhsanî ra Îstanbul de weşanîyayo. Kitabî de tarîxê îstînsaxkerdîş û weşanayîşê çin o. Nê kitabî de Dîwana Şeyx Ebrurrehmanê Aqtepî, Dîwana Kerbelayê, Dîwana Seyyid Eliyê Fındîkî û gelek qesîdeyê meşayîş û alimanê Îslamî estê. Kitabî de ca dîyayo yewe şîira kurmanckî yê Malayê Xasî zî.

Na şîre zî şeklê murebba de bi pancês (15) heceyan û bi peymeyê arûzî nûsîyaya. Hîrê çarane ya, qaffiyeyê aye vengê (am) “em”, şemaya qaffiyeyî bbba, ccca, ddda, ... û peymeyê arûzê aye zî goreyo ke ma tesbît kerdo, “Fa²ilatun fa²ilatun fa²ilatun fa²ilun” o.

Fa²ilatun fa²ilatun fa²ilatun fa²ilun

._._._/_._._/_._._/_._._

أَحْمَدًا عَلِمَ بَشَرٌ خَاصِي زَكْنَهِي أَكْهَه
حُكْمُونَقَضُ وُخُلْفُ وُفَقَاهَاتِنِي مَبْدَانَكْهَه
جُمْلَه مَحْبُوسِ عَدَمِ بِنِ بِي شَبَاكُودَرْ كْهَه
نُقَطْنِيَا حُتْبِي كِشَانْدِي وَأَنْ يَادَرْ أَكُونَسَم

Ehmeda °ilmê beşer **Xaşî** ji gunhê ageh e
Hukm û neqz û xulf û ufqa hatinê meydangeh e
Cumle mehbûsê °edem bûn bê şibak û dergeh e
Nuqteya hubbê kişandî wan bi idrak û nesem²⁵

خَاصِيَا بَسَكْهَ أُولُو الْأَنْبَابِ عَصْرِي مُورِكِنِ
كَنْتَه سِمَّ هَسْبِي لِسَرِ أَقِي سُوَارِقِرْشِيكِنِ
مُدْعَى اثْبَاتِ دِكْنِ بَحْرُوجِمِي أَفْهَرْدُوكِنِ
لُوزْ أَسْرَارِ كِشِيْبُورِيْنَه أُوْنَه صَدَقْدَم

Xaşiya bes ke ûlû'l-el babê °esrê morik in²⁶
Ketne sim-hespê li ser avê suwarê qirşik in
Mudde^a îşpat dikin behr û gemî ev her dûk in
Lew ji esrarkêşiyê borîne ew neh şed qedem

أَحْمَدًا دُو رِي لَيْتَه صُهْبِي هِنَا فُوجَرْ كْهَ وِدَلْ
لِي بَكْهَ صَمْتُ وِسْكَوْتِي نَارْتِي پَنْجِ عَقِلْ
إِي بَدَلْ كَافِرْنِيْنِ زَانِنِ حَقِيْقَتِ بِي نَقْلْ
يَعْفُرُ اللهُ لَنَا مَا قَدْ جَنَيْنَا بِالْقَلَمِ

Ehmeda dûrî li te şuhtî hinav û cerg û dil
Lê bike şemt û sukûtê naritê pencê °eqil
Ê bi dil kafir nebin zanin heqîqet bê neqil
Yeğfirullahû lena ma qed ceneyna bi'l-qelem²⁷

1.1.5. Şîra Eya Medhê Mihemed Emînê Qeynterî Ser o

Qeynter dewêka girêdayeya qezayê Hezro yê Diyarbekirî ya. Na dewe de bi nameyê Mihemed Emîn merdimêk estbîyo. Nê merdimî wextê tengayî de sêpareyêko (arayî) weş û bi camêrî dayo Seydayê Xasî û ey zî na medhiye Mihemed Emînê Qeynterî ser o nuşta, pesnê ey dayo. Ayhan Yıldızî na şîre fekê Mela Muhemedê Hezanî ra neqil kerda (Yıldız, 2021, r. 92). Na şîra kurmanckî tena yew çarane ya. Seba ke na şîre, şîrêka fekkî ya û şeklê aye yê nuşteki zî ma dest de çin o, hetê peymeyê hece û arûzî ma nêşkayê biwekenê. Labelê qaso ke aseno bi qafîye nusîyaya û qaffiyeyê ci zî “ew” o. Şîre wina ya:

Nanê germ û hingiv û rûnê teze qeymax û dew

Da me qawaltî di Qeynter ne bi xew

Dirhema hinte di par e firotin bê derew

Navê wî Mihemed Emîn Zadehullahu şerafen misle qewmin qed wedew

25 Karakî, çekuya “نُقَطْنِيَا” sey “nuq²taya” transkirîbe kerda, eke wina binusîyo peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma “nuq²taya” nuşte.

26 Karakî, çekuya “خَاصِيَا” sey “Xasîya” transkirîbe kerda, eke wina binusîyo peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma “Xasiya” nuşt.

27 Karakî, çekuya “يَعْفُرُ اللهُ” sey “Yeğfir Allahu” transkirîbe kerda, eke wina binusîyo peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma raşt kerde û “Yeğfirullahû” nuşt.

1.2. Şîrê Eyê Zazakî

Mewlidê Melayê Xasî yo kirdkî (zazakî) ke destpêkê edebîyatê zazakî hesebîyeno ra teber, ma di şîranê eyê ke zazakî nuştî ra hayîdar bîyê la çî heyf ke heta nika, tena yewe şîra ey kewta ma dest. Na şîre zî peynîya mewlidê de derheqê nuştîşê mewlidê nusîyaya û tena yewe beyt a. Şîra bîne zî şaîro namdar yê Kurdan Cegerxwîn yewe şîra xo de ci ra behs keno la çî heyf ke na şîre heta ewro nêkewta ma dest.

1.2.1. Ma Neqênay Hengî Beşşê Emcedî

Eke yewe beyte mîyanê şîrêke de nêba, sey yewe şîra serbixo binusîya, înan ra “ferd” yan zî “mufred” vajîno (Adak, 2013, r. 366). Na şîra ke peynîya Mewlidê Ehmedê Xasî de vîyarena û derheqê nuştîşê mewlidê de ya zî tena yew beyt a. Naye ra zî fehm beno ke na şîre dekewena beşşê şîranê mufredan. Na şîre zî sey mewlidê bi yewendes heceyan û bi peymeyê arûzî yê qaliba remeli ra “Fa^ˆilatun fa^ˆilatu fa^ˆilun”î nusîyaya (Yergin, 2024, r. 107). Qaffiyeyê şîre “edî” yo û seba ke qaffiye de hîrê vengî seypê yê dekeweno qismê qaffiyeyanê dewlemendan.

Fa^ˆilatun fa^ˆilatun fa^ˆilun

-. - - / -. - - / -. - -

مَأْتِقْنَائِ هُنْگِی بَحْتِ اَمْجَدِی
کَرْدِی مَوْلُودِ مُحَمَّدِ اَحْمَدِی

Ma neqênay hengî beşşê emcedî

Kerdî Mewlûdê Muhemmed Ehmedî

1.2.2. Cengnameyê Kurd û Ermen

Malmîsanij, humara hirêyine yê kovara Çira de nuştêyêk xo yo kurmanckî de neqil keno, vano:

Şaîro namdar Cegerxwîn, yew şîra xo de behsê Cengnameyê Kurd û Ermen yê Melayê Xasî keno. Na şîra Cegerxwînî ra fehm beno ke Melayê Xasîyî, Cengnamêyê Kurd û Armenîyan zî nuştö. Weş nêzaniyeno no cengname bi kamcîn lehçe nusîyayo labelê tay kesî vanê ke bi kirdkî (zazakî) nusîyayo (Malmîsanij, 1995, r. 44). Şîra Cegerxwînî wina ya:

Melayê Xasî mewlûda Zazî,

Bi zarê Zazî çê kirîye, ne Tazî,

Cengnama Kurd û Ermen nivîsî,

Wek agir berdî me diîsî (Cegerxwîn, 2014, r. 152).

2. Mulemmaya Melayê Xasî

Edebîyatê klasîkî yê rojhilatî de şîrê ke bi di yan hîna vîş ziwanan nusîyenê, înan ra mulemma vajîyeno. Manaya ferhengî ya mulemma, o çîyo ke rengareng o, şîrê ke bi no hawa nusîyayê de her ziwane sey yew rengî ameyo qebul kerdene û nê şîrî mecazen bîyê şîrê rengînî (Adak, 2013, r. 402). Di çeşîdê mulemmayan estê. Nînan ra

yewe mulemmaya murettebe (bitertîb) a bîne zî murebbaya muşewweşe (bêtertîb) a. Goreyo ke ma pê hesyayê mulemmaya Melayê Xasî ra teber çar kesanê bînan zî bi zazakî mulemma nuştê. Nê kesî, Îbrahêm Re'fetê Sêwrege (1876-1938), Mela Muhemedê Kavarî (1941-), Mela Aziz Beki (1945-) û Mela Faruq Baynal (1972-) o (Ertekin & Yıldız, 2022, r. 341-353).

Mulemmaya Ehmedê Xasî, bi erebkî, fariskî, tirkî, kurdkîya kurmanckî û bi kurdkîya zazakî, bi panc ziwanan nusîyaya, yanî şîrêka pancengîn a. Seba ke misrayêk na şîre bi kurdkîya kurmanckî û misrayêk aye zî bi kurdkîya zazakî nusîyayê, no zî se ra çewres (%40) keno ke ma eşkenê na şîre qismê şîranê kurdkîyan ra bihesebnê. Yewe misra zî tirkî ya, no zî se ra vîst (%20), ke pêsero kenê se ra şeştî (%60), no sebeb ra ma mulemmaya Melayê Xasî zî kerd mîyanê na xebata xo.

Na şîre kitabê Zeynelabidîn Amedî de qismê dîyînî de vîyarena (Amedî, 1986, 10-12). Pancaneyan de misraya verêne erebkî, misraya dîyine fariskî, misraya hîrêyîne tirkî, misraya çarine kurmanckî û misraya pancane zî bi zazakî nusîyaya. No zî nawneno ke Mulemmaya Xasî hetê bêjî ra mulemmayêka murettebe, yanî bitertîb a. Seba ke zîwanê misrayan fehm bibo ma peynîya misrayan de mîyanî parantezî de qaybê erebkî (e), qaybê fariskî (f), qaybê tirkî (t), qaybê kurmanckî (k) û qaybê zazakî zî (z) nuşt.

Verê verkan Malmîsanijî mulemmaya Melayê Xasî, kitabê Zeynelabidîn Amedî ra transkîrîbe kerda û kovara Çira de weşanaya (Malmîsanij, 1995, 44-46). Dima qismêk na mulemma hetê Selîm Temoyî ra tadîyaya tirkî û Kovara Esmer de weşanîyaya (Temo, 2005, 48). Roşan Lezgînî, 2009 de destxetê Zeynelabidîn Amedî ra transkîrîbe kerda û keyepelê zazakî net de û dima 2011 de zî Kovara Şewçila de weşanaya (Lezgîn, 2011, r. 7-9). Ahmet Kırkanî zî nuştayêk xo de mulemmaya Ehmedê Xanî û Mulemmaya Melayê Xasî pêvero nayî û nê her di mulemmayî açarnayê zazakî û Kovara Şewçila de weşanayê (Kırkan, 2012, 56-62). Murat Varolî, meqaleya xo ya ke derheqê mulemmayanê zazakîyan de nušta de behsê na mulemma zî kerda û transkîrîbeyê Roşan Lezgînî gurenayo (Varol, 2017, r. 51-65).

Mulemmaya Melayê Xasî, heşt (8) pancane û pêsero çewres (40) misrayan ra ameya meydan. Bi peymeyê pancês (15) heceyan û bi peymeyê arûzî nusîyaya. Qaliba peymeyê arûzî "Fa^cilatun fa^cilatun fa^cilatun fa^cilun" û şemaya qafiyeyê aye aaaaa, bbbba, cccca,, û qafiyeyê ci yo ke peynîya misraya peyêne yê her pancane de tekrar beno zî vengê (l.) "er"î yo.

Na xebate de transkîrîbeyê Malmîsanijî û transkîrîbeyê Roşan Lezgînî esas gîrîyayê û her di transkîrîbeyî pêvero nîyayê û ferqê ke bêtareyê înan de estê û cayê ke hetê ma ra raşt bîyê binenotan de nawnîyayê. Misrayê ke fariskî yê, ma goreyê nuştîşê fariskî nuştê. Misrayê tirkî zî ma goreyê zîwanê tirkîyê Îstambulî ke ewro yeno gurenayîş ney, goreyê zîwanê wextê nuştîşê eserî nuşt.

Fa^cilatun fa^cilatun fa^cilatun fa^cilun

- . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _ / _ . _ _

مَرْحَبًا يَا مَنْ عَلَّيَابَ حُسْنِ تَقْوِيمِ آلِ بَشَرٍ
حَافِظِشْنَ خَالِقِ شَوْذَائِزِ چَشْمِ بَدْنِ نَامِ وَنَظَرِ
مُوجِدِ اسْبَابِ الْاَلْوَامِ مَأْمِنُهَا صَدْرِ
دِلِ زَقِيدِ الشُّكْرِ عَمَّ كِرْ رَهَا وَقْتِ سَخْرِ
أَهْوَانَا لِيْنِي قَرِيْنِي. بِي فَيْنِي نِيْمَنْدُ أَنْزِ

Merheben ya men ^cela bî¹-hüşni teqwîme¹-beşer (e)²⁸
Hâfiz-eş Xâlêq şevêd ez çeşmê bednâm o nezer (f)²⁹
Mûcid-i esbâb ü âlât ü we ma minha şeder (t)³⁰
Dil ji qeyda leşkerê gem kir reha weqtê seher (k)
Ah û nalînê verênî, bî vinî, nêmend eşer (z)³¹

فَاقَ هَقَقْنَ شَأْنَهُ أَقْرَانَهُ مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ
خَاطِرِ مَادِرِ پِشْمَانْدِي أَنْ أَصْحَابِ سَكِّ
رُوحِمَه دِيْدِي رَوَانِمِ بَنْدَه كَيْبِدْمِ قَالْمَه تَكِّ
يَكِّ بِيْنِ تَا يَكِّ بِيْبِيْنِ وَكِّ دُو چَشْمِ نَه فَالَكِّ
حُسْنِ خُلُقِ بِيْسَبْتِ بِي نِيْسَبْتِي مَا خَيْرُوشَرِّ

Faqe heqqen şe³nuhû eqranehû min geyri şek (e)³²
Xâtirê mâderê piş mânendê ân eşhâb-i sek (f)³³
Rûhime dîdî rewânim ben de gît dim qâlme tek (t)³⁴
Yek bibin ta yek bibinin wek dû çeşmê neh felek (k)
Hüşn û xulqî bi nisbet yê, nisbetê ma xeyr û şer (z)

مَنْ يَلْمُنِي لَمْ يَزِدْ بَلْ ذَاقَ مِنْ خَمْرِ الْعَدَسِ
حُجَّةِ أَوْسْتِ مَلَامَشِكِه نَشْدُ كَبْكِه قَفَسِ
مُفْلِسِ سَمْعُوْبَصْرِدِرِ أَوْتِه گُورِسِنْ بُوْنَه سَسِنْ

Men yelumnî lem yezuq bel zaqe mîn xemrî¹-^cedes (e)
Hoccetê û-st melâmeş kî neşod kebkê qefes (f)
Müflis-i sem^cû beşardir o ne görsin bu ne ses (t)³⁵

- 28 Transkirîbeyê Malmîsanij û Roşan Lezgîni de çekuya “hüşn” sey “hüşnî” nusîyaya, seba ke peymeyê arûzî de qisûr virazîyeno ganî “hüşnî” bunusîyo, ma raşt kerd.
- 29 Ma na misraya fariskî sey transkirîbeyê Malmîsanijî nuşt, la seba ke peymeyê arûzî de qusur yeno meydan tena çekuya “hafêz-eş” ma sey “hafiz-eş” nuşt.
- 30 Transkirîbeyê Lezgîni de çekuya “mucid-i” sey “mewcûdî” û çekuya “alat ü” sey “lat ü” nusîyaya ma nê çekuyî sey transkirîbeyê Malmîsanijî nuşt. R. Lezgîni na misra erebkî nişan kerda la her çiqra tede îbareyê erebkî bibê zî na misra tirkî ya.
- 31 Çekuya “vinî” metnê erebkî de sey “feyni” nusiyaya, seba ke hem hetê raştnuştîşî û hem zî hetê peymeyê arûzî ra “vinî” raştta û transkirîbeyê Malmîsanij û Lezgîni de zî sey “vinî” transkribe bîya, ma zî wina nuşte.
- 32 Çekuya “xeyrî” transkirîbeyê Malmîsanij û Roşan Lezgîni de sey “xeyrî” nusiyaya, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ganî “geyri” bunusîyo, ma raşt kerd.
- 33 Na misra sebake hîna raşte bî ma transkirîbeyê Malmîsanijî tercih kerd. Tena çekuya “eshabî” transkirîbeyê Malmîsanij û Roşan Lezgîni de sey “eshabî” nusiyabî, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma “eshab-i” nuşte.
- 34 Çekuyê “rûhime diydi” û “qalme” transkirîbeyê Malmîsanijî de “ruhuma dedî” û “kalma” ê Roşan Lezgîni de “ruhume diydi” û “qalme” nusiyayê, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma “rûhime dîdî” û “qâlme” nuştê.
- 35 Îbareyê “sem’ ü basardir” transkirîbeyê Malmîsanijî de “sem’ ü basardir” ê Roşan Lezgîni de “sem’ü beserdir” nusiyayo, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma “sem^cû beşardir” û çekuya “görsin” transkirîbeyê Malmîsanijî û ê Roşan Lezgîni de sey tirkîyê ewroyîni “görsün” nusiyaya la metnanê wina klasîkan de ganî zîwanê wextê nuştîşê metnî binusîyo coka ma zî sey orijinalê ci “görsin” nuşte.

دَعَوَاتُصَوْرَتِ لَوُتْدَى كَى نَبُوْبِهِ بِيْنَهُ كَسْن
مَا عَلَيْنَا فَاَنْ نَأْمِيْ لِأَيْمِيْ اِيْن سَقْرَ

De^eweta sûretlewendê kî nebûbe, nîne kes (k)³⁶
Ma ^eleyna van nameyê, laimê îbnî seqer (z)³⁷

فَاعْلَمْنُ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حَآ فِطْرًا حَالِ النَّوَى
حَاصِيًا بَاصْبِرُوْا وَتَأْتُوْنَ شَوْدَنْوَارَى هُوَاى
رَ هَبْرَنْدِرْ بِيْلَ بُدْرَنْدَنْ جُوْنِكَى هَمْ أُوْدِرْدَوَى
بَاوَرَى رَنْدَانْ نَبِيْ أَحْمَدْجِهْ اِنْصَافْ وَرَوَى
دُوْرِيْ بِيْنَهُ هَفَالْ, كُفْرِيَاى بِيْ خَيْرَ

Fe^elemen fellahu xeyrun hafizen haleⁿ-newa (e)³⁸
Xâsiyâ bâ sebr û şev tâ nûr şevêd nârê hevâ (f)³⁹
Rehberindir bîl bu derden çunkî hem odır devâ (t)⁴⁰
Yawerê rindan Nebî Ehmed çi insaf û rewâ (k)⁴¹
Dûriyey yîne hevalo, kufri ya, ey bêxeber (z)⁴²

مَوْتُهُ خَيْرٌ لِّهٖ مَنْ فِى النَّرَقِى لَمْ يَكُنْ
حَى شَوْدَانِكِهْ بِخَوَانْدُ دَرْ يَلَشْ عِلْمَ لُدُنْ
مَعْنِ اَحْوَالِ عَالِمِ دَرْ بِنِمْ قَالِيْمِ بُوْگُوْنْ

Mewtuhû xeyrun lehû men fi^t-tereqqî lem yekun (e)⁴³
Hey şevêd ân kê bêxâned der dêl-eş ^eêlmê ledûn (f)⁴⁴
Me^eden-i ehvâl-i ^eâlemdir benim qalbim bugün (t)⁴⁵

- 36 Na misra de seba ke transkirîbeyê Roşan Lezgîni de hetê raştnuştîşi ra xeletî est bî ma transkirîbeyê Malmîsanijî nuşt.
- 37 Çekuya “laîmî” transkirîbeyê Malmîsanijî û Roşan Lezgîni de sey “laîmî” nusîyaya, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora “laîmî” nusîyayo, ma raşt kerd.
- 38 Çekuya “fa’lemen” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de “fa’lemen” çekuya “خَيْرَ” transkirîbeyê Malmîsanijî de “xeyru” nusîyaya seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora nê çekuyî “Fe’lemen” û “xeyrun” ê ma wina nuştê.
- 39 Çekuya “xâsiyâ” transkirîbeyê Malmîsanijî de “Xasîya” ê Roşan Lezgîni de sey “Xasî ya” nusîyaya, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora “Xasîya” nusîyayo, ma raşt kerd “Xâsiyâ” nuşt. Na beyte de ma transkirîbeyê Malmîsanijî tercih kerd labelê “صَبْرُ” sey “sebr” nušta û binenotan de vato: “Eslê metnî de tiya de herfa “waw” (û) esta, la beno ke şaşîyê çapî ra bo.” Labelê eke herfa “û” nê nusîya hem peymeyê hece kêma beno û hem zî peymeyê arûzî xerepîyeno. Coka ma herfa “û” zî nuşte.
- 40 Çekuyê “رَهْبَرَنْدِرْ”, “بِيْلَ”, “جُوْنِكَى” û “دَوَى” transkirîbeyê Malmîsanijî de “Rehberindir”, “bil”, çünkü” û “deva”; ê Roşan Lezgîni de sey “Rehberindir”, “bil”, çunkî” û “dewa” nusîyayê. Seba ke tay heceyan de peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û hetê zîwanê wextê nuştîşê eserî ma nê çekuyî sey “Rehberindir”, “bîl”, çünkî” û “deva” nuştî.
- 41 Çekuya “وَرَى” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de “wera” nusîyaya ma raşt kerd.
- 42 Çekuya “رَفَالْ” hem transkirîbeyê Malmîsanijî de hem zî ê Roşan Lezgîni de sey “kufri” nusîyaya, la seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora “kufri” nusîyayo, ma raşt kerd.
- 43 Çekuya “فِى النَّرَقِى” transkirîbeyê Malmîsanijî de “fi^t-tereqqî”, ê Roşan Lezgîni de sey “fi^t-tereqqî” nusîyaya. Her çend metnê erebkî de şedde çinî bo zî, beno ke Zeynelabidîn Amedîyî şedde xo vîra kerdo, seba ke hem hetê peymeyê arûzî qusur virazîyeno û hem zî hetê raştnuştîşi ra “fi^t-tereqqî” hîna raşt o ma sey Malmîsanijî “fi^t-tereqqî” nuşte.
- 44 Na misra de ma transkirîbeyê Malmîsanijî esas girewt. Malmîsanijî çekuya “شَوْدَ” sey “şewed” nušta, seba ke na misra fariskî ya û fariskî de herfa “w” çin a, ma “şevêd” nuşte. Roşan Lezgîni, çekuya “بَخَوَانْدُ” “bêxaned” sey “bixwaned” nušta la fariskî de gurenayîşêko xususî yê herfa “و” “waw”î esta ke tay çekuyî şeklê “خوا” “xewa” de dest pê kenê labelê herfa “و” “waw”î ke bëntareyê “خ” û “ا” de yeno nêwanîyeno, sey “خا” “xa” waniyeno. (Aslanoğlu, 2011: 24) Coka mas ey malmîsanijî “bêxaned” nuşte.
- 45 Çekuya “قَالِيْمِ” transkirîbeyê Malmîsanijî de sey tirkîya ewroyîne “kalbim” nusîyayo, ma “qalbim” nuşt.

دَوَّلَتَا شَا بُورُو خَاقَانِمَ لِمَسْرَ تَخْتِ حَسَنُ
خَدُو خَالَاتَرِ اَگَرَنَبِيُو، چِه زَانِي مَا كَدَرُ

Dewleta Şabûr û Xaqan im li ser textê Heşen (k)
Xedd û xalan ra eger nêbo, çi zanê ma keder (z)⁴⁶

فَاتِ نُورُو الْحِكْمَةِ فِي دَارِ مَنْ فِيهَا عُمُونَ
خَاصِيَا غَافِلُ مَشْنُو بَابِيْنِ مَقَالَتِ اَزْ دُرُونُ
رَاهِي خَدَلَاتِه سُلُوكُ چُوَقُ اِيْتِدِي اَزْبَابِ فُنُونُ
بِازِيُو خَطِّ هُمَايُونْدَابَتَاوِيلِ رَابُونُ
اَسْكَرَا فَاذِيْبِيَشِي هُمَائِي، مَخَالُو بَخَطَرُ

Fate nûru³l-ħikmetî fi dari men fiha ^eemûn (e)⁴⁷
Xâsiyâ gâfêl meşew bâ în meqâl-et ez derûn (f)⁴⁸
Râh-ı xızlâne sülûk çoq îtdî erbâb-ı fûnûn (t)⁴⁹
Yazî yû xetîte humayûn da bi te³wîlê zebûn (k)⁵⁰
Eşkera va ditişey Hoday, mehal û bi xeter (z)⁵¹

مَنْ يَعْيبُ دِينَنَا اَهْلُ الْهَوَى بِئْسَ الْجُهْلُونَ
حِكْمَتَاوِيلُ رَاهِ نَدَانَمَرِ دِيَشْبِ رَاهِ وُ عَجُولُ
مَادَهءِ مَوْسَى دِهْ اَوْلَانُ نِيَجَهْ اَخْبَارُ وُ فُحُولُ
دَامَنَاشِيخِ شَقِي كِرْتِيْنِ بُوِيْرَاوِيُونُ خَدُولُ
صُو رَتِي بِيْنَهْ سِيْبَاوِيُو، يَوْمَ تَسْوَدُ الصُّورُ

Men ye^cîbû dînenâ ehlu³l-hewa bi³se³l-cehûl (e)⁵²
Ĥêkmetê în râh nedâned merd-i şeb-râh o ^eecûl (f)⁵³
Mâde-i Mûsâ'de olân nice ehbâr û fûhûl (t)⁵⁴
Damena şeyxê şeşî girtin bi wî ra bûn xezûl (k)⁵⁵
Sûretê yîne siya bo, yewme tesweddu²s-suwer (z)

- 46 Çekuya “خَدُو” transkirîbeyê Malmîsanijî de “xedd û” yê Roşan Lezgîni de “xet û” nusîyaya, ma “xedd û” nuşte.
- 47 Çekuya “تَار” hem transkirîbeyê Malmîsanijî de hem zî yê Roşan Lezgîni de sey “darî” nusîyaya, la seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora “dari” nusîyaya, ma “dari” nuşte.
- 48 Çekuya “خَاصِيَا” hem transkirîbeyê Malmîsanijî de hem zî yê Roşan Lezgîni de sey “Xasiya” nusîyaya, la seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno û metnê erebkî de zî xora “Xâsiyâ” nusîyaya yanî herfa “s” ra dima herfa dergkerdişî “y” çîn a coka ma “Xasiya” nuşte.
- 49 Çekuyê “رَاهِي خَدَلَاتِه” “سُلُوكُ”, “چُوَقُ”, “اِيْتِدِي” û “اَزْبَابِ فُنُونُ” transkirîbeyê Malmîsanijî de “Rah-ı hızla ne”, “sülûk”, “çok” û “erbab-ı fûnûn”; yê Roşan Lezgîni de “Rahi xızlane”, “siluk”, “çoq” û “erbabî finun” nusîyayê. Ma nê çekuyî sey “Râh-ı hızlane”, “sülûk”, “çoq” û “erbâb-ı fûnûn” nuştê.
- 50 Roşan Lezgîni, nuşteyê xo de vano; mi fehîm nêkerd ke na misra kamcîn zîwanî ya. Labelê goreyê qeneetê ma, na misra kurmanckî ya. Xora goreyê rêza ci zî ganî kurmanckî biba.
- 51 Çekuya “بَخَطَرُ” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de sey “bê xeter” nusîyaya, ma raşt kerde û sey Malmîsanijî “bi xeter” nuşte.
- 52 Çekuya “هَوَى” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de sey “hewayê” nusîyaya, ma raşt kerde û sey Malmîsanijî “hewa” nuşte.
- 53 Na misra ma sey Malmîsanijî nuşte, seba ke peymeyê arûzî de qusur yeno meydan tena çekuya “مَرْدُ” ke Malmîsanijî û R. Lezgîni “merde” nušta, ma “merd-i” nuşte.
- 54 Çekuyê “مَوْسَى دِهْ”, “نِيَجَهْ”, “اَخْبَارُ” û “فُحُولُ” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de sey “Musa’de”, “nice”, “ehbar u”, “fûhul” nusîyayê, yê Malmîsanijî de “Musa’da”, “nice”, “ehbar û”, “fuhûl” nusîyayê, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma nê çekuyî şeklê “Mûsa’de”, “nice”, “ehbâr û”, “fuhûl” de nuştê.
- 55 Çekuya “شَيْخِ شَقِي” transkirîbeyê Roşan Lezgîni de sey “şeyx Şeqqî” nusîyaya, seba ke hem hetê peymeyê hece ra hem zî hetê peymeyê arûzî ra qusur yeno meydan, ma raşt kerde û sey Malmîsanijî “şeyxê şeşî” nuşte.

فَاخْلَعْ التَّلْعَيْنَ كَلَّا تُنْجِ مِنْ سَيْفِ الْمَلَامِ
خَاتَمَ خُوْبُو عَزَبَ رَا تَا كَنْمَ عَرَضَ مَرَامِ
رَشْحَهَ خَامَمَ بُوْرَدَاوَكْدِي دُوْرَلْدَنْ كَلَامِ
يَاوَاغِيَارَانْ كُوْدِيْنِ اَفْرِيْنْ كُوْنِيْنْ تَمَامِ
يُو سَبَبَ رَا مَا زِي بِرْنَا، پِيَشْكِرْنَا زِي شَكْرُ

Fexle^{ci}n-ne^{ci}leyne kella tunci min seyfi^l-melâm (e)⁵⁶
Xâtemê xûb o ^cEreb râ tâ konem ^cerzê merâm (f)
Raşhe-i xâmem buradâ dôkdî dürlerden kelam (t)⁵⁷
Yar û eğyaran ku dîtin, aferîn gotin, tamam (k)
Yo sebeb ra ma zî birna, pêşkerê nazî şeker (z)⁵⁸

3. Şîra Ey a Tirkî

Na xezele, kitabê Zeynelabidîn Amedî de qismê dîyînî de vîyarena. Zeynelabidîn Amedî bi alfabeya kurdkî ya erebkî nuşta (Amedî, 1986, r. 7-10). Mihaniyî heşt beytê na şîre kitabê xo “Mewlûdê Nebî” de nuştê (Mihani, 1994, 49). Mihaniyî sey çimeyê na şîre, Kovara Hêvî humara 4in daya, cigêrayîşî xo de ma heme humarê Kovara Hêvî ra ewniyayê labelê na şîre Kavara Hêvî de çin bî. Wekenitişê xo de ma dî ke Kovara Çira, humara 3in de hetê Malmisaniyî ra tena beyta verên a na şîre nusîyaya (Malmisaniy, 1995, 44). Roşan Lezgînî zî temamê na xezela tirkî herfanê erebkî ra tadaya herfanê latînkî û keyepelê zazakî.net de weşanaya (Lezgîn, 2009).

Her çend edebîyatê klasik yê tirkî û fariskî de hûmarê beytanê xezelan bêntareyê 5–15 de bo zî edebîyatê kurdkî yê klasik de 5-7 beytan ra qasê 20-30 beytan zî beno. Seke zanîyeno xezelan de şemaya qaffiyeyî “aa, xa, xa, xa, ...” ya. Yanî, her di misrayê beyta verêne (beyta metla) mîyanê xo de qaffiyeyin ê la beytanê bînan de hetê qaffiye ra misraya yewine serbest, misraya dîyine zî misraya dîyine ya beyta yewine dir qaffiyeyin a (Adak, 2013, r. 371).

Babeto sereke yê xezelan eşq o. Labelê xezelê ke sewbîna babetan de nusîyayê zî estê. Eke babetê yew xezele tesewif bo bena xezela sûffiyane; eke hîkmet û felsefe bo bena xezela hekîmane; eke zewqê dinya bo na xezelêka rindane ya; eke waştîşê waştîyî bo na xezelêka şuxane ya; eke kêf û izdirabê eşqî ra bo na zî bena xezeleka aşiqane (Adak, 2013, r. 371). Goreyê nê pênaskerdişan, na xezela tirkî yê Melayê Xasî, xezelêka hekîmane ya.

Na xezela Xasî ke bi ziwane tirkî nusîyaya, 38 beytî ya. Beyta yewine, yanî beyta “metla” de qaffiye “aa” niyo, sey beytanê bînan “xa” yo. Yanî şemaya qaffiyeyî na xezele

56 Çekuyê “فَاخْلَعْ التَّلْعَيْنَ”، “كَلَّا”، “تُنْجِ”، “مِنْ”، “سَيْفِ الْمَلَامِ” transkirîbeyê Roşan Lezgînî de sey “Fexle’en ne’leyne”, “kel-la”, “tuncî”, “mîn”, “seyfil-melam” nusîyayê, yê Malmisaniyî de “Fexle’î’n-ne’leyne”, “kella”, “tuncî”, “min”, “seyfi’l-melam” nusîyayê, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma nê çekuyî şeklê “Fexle’i’n-ne’leyne”, “kella”, “tunci”, “min”, “seyfi’l-melam” de nuştê.

57 Çekuyê “رَشْحَهَ خَامَمَ”، “دُوْكْدِي”، “دُوْرَلْدَنْ” transkirîbeyê Roşan Lezgînî de sey “Reşhe-i xamem”, “dökdr”, “dürlerden” nusîyayê, yê Malmisaniyî de “Raşha-i xamem”, “dökdi”, “dürrlerden” nusîyayê, seba ke peymeyê arûzî de qusur virazîyeno ma nê çekuyî şeklê “Raşhe-i xamem”, “dökdi”, “dürlerden” de nuştê.

58 Çekuyê “بِيَشْكِرْنَا زِي”، “بِرْنَا” transkirîbeyê Roşan Lezgînî de sey “bizan”, “pêş kerî, na zî” nusîyayê, seba ke hem hetê mana û raştnuştîşî ra hem zî hetê peymeyê arûzî ra qusur yeno meydan, ma nê çekuyî raşt kerdî û sey Malmisaniyî “birna”, “pêşkerê nazî” nuştê.

“xa, xa, xa, xa, ...”, qafiyeyê aye ke peynîya her beyte de tekrar beno “ar” “are” yo û no qafiyeyo dewlemend (zengîn) o. Reyna redîf o ke peynîya her beyte de tekrar beno zî çekuya “benzer” a. Peymeyê heceyê na xezele hewt (7) û peymeyê arûzê ci zî goreyê tesbîtê ma behrê munserîh ra “Mustefîlun fe‘ûlun” o (Yergin, 2024, r. 103).

Tîya de ma transkirîbeyê Roşan Lezgînî esas girewt. Nê transkirîbeyî de yew beyte kemî bî ma tamam kerde û tay xeletiyê qicî ke estbî ma raşt kerdê û binenotan de nawnayê (Yergin, 2024, r. 103). Reyna ma na şîre zî hem sey orijinalê ci bi herfanê erebkî komputure de nuşte û hem zî goreyê standardê herfanê transkrîbe yê mîyannetewîyî ma newe ra transkrîbe kerde.

Mustefîlun fe‘ûlun

--.. / .--

<p>بِرْ قَوْمِ كِتَابَسِزْ أَلْسَه / دِيلَسِزْ طَوَارَه بَنْزُرْ
 دِينَسِزْ حَيَاتِي قَانِي / يَازَسِزْ بُهَارَه بَنْزُرْ
 جَهَالَتِكْ لِيَّاسِي / كِرْلِي خُمَارَه بَنْزُرْ
 لِيَّاسِي دِينِي صُوِيَان / أُويُورْ جِمَارَه بَنْزُرْ
 عَادِلْ أَوْلَانْ مُبَارَكْ / أَبِرُوي يَارْ بَنْزُرْ
 ظَالِمْ أَوْلَنْ كِيمَسْتَه / چَهْرِي مَارَه بَنْزُرْ
 نَقْلِي عِلْمْ مِثْلَه / مُشْمِرْ أَشْجَارَه بَنْزُرْ
 عَقْلِي عِلْمْ نَبِيْجَه / اِيْچِسِرْ أَنَارَه بَنْزُرْ
 رُشْوَتْلَه حَقِّي كَوْمَمَكْ / دِيرِيْمَزَارْ بَنْزُرْ
 دَعْوِي دِيلَسِزْ أَوْلَسَه / أَتَسِزْ أَيَارْ بَنْزُرْ
 وَفَاسِزْ وَعْدْ وَاهِي / صُوسِزْ پِنَارْ بَنْزُرْ
 أَسْرَارْ دَهْرْ جُوِيْمَكْ / أُوسِزْ شِكَارَه بَنْزُرْ
 بِرْ سُوْرْ مَقَامَسِزْ أَوْلَسَه / يَازْ دَكِي قَارْ بَنْزُرْ
 تَسْئِرْ أَوْلَانْ كِيمَسْتَه / عَذَابْ نَارَه بَنْزُرْ
 تَسْدُقْ لِيَّسَانِي / أَجْرْ تَسِزْ كَارَه بَنْزُرْ
 هَوَايْ نَفْسَه مَلْهُفْ / أُوكْسِزْ صَغَارْ بَنْزُرْ
 قَارِيلَرِكْ رُبُوْنِي / تِيْكَنَسِزْ خَارَه بَنْزُرْ
 چُوْچَقْلَرَه مُعَلِّمْ / فِسْكَوْلْ سُوَارْ بَنْزُرْ
 عِلْمْ عَمَلَسِزْ أَوْلَسَه / بَالَسِزْ كُوَارَه بَنْزُرْ
 عَمَلْ عِلْمَسِزْ أَوْلَسَه / طَاشَسِزْ ئِمَارَه بَنْزُرْ</p> | <p>1 Bir kavm kitâbsız olse / dîlsız tavâre benzer
 Dînsız heyât-i fânî / yazsız buhâre benzer
 Cehâletın libasî / kirlî xumâre benzer
 Libâs-i dîni şoyan / ûyûz himâre benzer
 5 °Adil olan mübârek / ebrûyi yâre benzer
 Zâlım olan kimsene / çehreyi mâre benzer
 Neqlî ‘ilim mişilde / müşmir eşcâre benzer⁵⁹
 °Eqlî ‘ilim netîce / içsiz enâre benzer⁶⁰
 Rüşvetle heqqî gömmek / dirî mezâre benzer⁶¹
 10 De°vâ delîlsız olse / âtsiz eyâre benzer
 Vefâsız we°di vâhî / şûsız pınâre benzer
 Esrâr-ı dehri cûymek / avsız şikâre benzer
 Bir söz meqamsız olse / yazdekî qâre benzer
 Tensız olan kimsene / °ezâb-ı nâre benzer
 15 Teşeddüq-i lisânî / ücretsiz kâre benzer
 Hevâyî nefse melhuf / öksüz şığâre benzer
 Qârîlerin zebûnî / tîkensız xâre benzer⁶²
 Çocıqlere mu°ellim / fiskûl suwâre benzer
 °İlim °emelsız olse / balsız kuvâre benzer
 20 °Emel °ilimsız olse / tatsız şimâre benzer</p> |
|---|---|

59 Lezgînî çekuya “نَقْلِي عِلْمْ” sey “Neqli ilim” transkrîbe kerda labelê hem hetê peymeyê arûzî hem zî hetê raştnuştişî ra ganî sey “Neqlî ‘ilim” bunisiya. Ma raşt kerde.

60 Lezgînî çekuya “مَلْع يَلْفَعْ” sey “°Eqli ilim” transkrîbe kerda labelê hem hetê peymeyê arûzî hem zî hetê raştnuştişî ra ganî sey “°Eqlî ‘ilim” bunisiya. Ma raşt kerde.

61 Lezgînî çekuya “يَقْعْ” sey “heqî” transkrîbe kerda labelê hem hetê peymeyê arûzî hem zî hetê raştnuştişî ra ganî sey “heqqî” bunisiya. Ma raşt kerde.

62 Lezgînî çekuya “زَسْنَكِيْتْ” sey “°dikensiz” transkrîbe kerda labelê seba ke peymeyê arûzî de qusur yeno meydan û xora metnê erebkî de zî “tîkensiz” nusîyaya, ma zî wina nuşte.

أمر أهْلُهُ أَوْ لَسَه / مَاهِ آيَارَه بَنْزُرُ
 أَكْرَ نَاهَلَه كِجْسَه / شَدِيدَ أَغْصَارَه بَنْزُرُ
 كَاذِبٌ أَوْ لَا تُغْضَبُ بَارُ / خَاخُوئِيَّوَارَه بَنْزُرُ
 صَادِقٌ أَوْ لَا نَ شَرَفْدَارُ / فُلْكَ بِخَارَه بَنْزُرُ
 سَخِيٌّ أَوْ لَا نَ كَرْمَكَازُ / أَيْرِي بُهَارَه بَنْزُرُ
 بَخِيلٌ أَوْ لَا نَ طَمَعَكَازُ / يُوَلِّسُز مَنَارَه بَنْزُرُ
 بَشَاشْتَلَه تَكَلُّمُ / صَادَايِ يَارَه بَنْزُرُ
 تَسْعِيرِ خَدَّ اِبِلَه تَرْحِيبُ / صَوْتِ جِمَارَه بَنْزُرُ
 دُنْيَانِكُ اِعْتِبَارِي / لَعِبِ قُمَارَه بَنْزُرُ
 صَطَوْتِ لِبَاسِي كِيْمَكُ / ثَوْبِي مُعَارَه بَنْزُرُ
 تَفَكَّرُ ذَاتِ حَقْدَه / قَاژِلَانِ پِنَارَه بَنْزُرُ
 قِيَّاسِي نَفْسِ أَوِيَانُ / اِبْلِيْسِ ژَارَه بَنْزُرُ
 قَضَاءِ حَقِّه رَاضِي / خَلِيلِ نَارَه بَنْزُرُ
 أَجْرَزْ مَانْدَه دِيْلِي / أَصْحَابِ غَارَه بَنْزُرُ
 عَالِمٌ أَوْ لَا نَمُنُوْرُ / بِنُّنِ انْوَارَه بَنْزُرُ
 جَاهِلٌ أَوْ لَا نَ رَوَالِي / مُمَسِرُ قَنَارَه بَنْزُرُ
 كَلَامِ حَكْمَتِ اَمِيْزُ / مَسْكِي تَنَارَه بَنْزُرُ
 خَاصِي مَقَالِي صَادِقُ / شَمْسِ نَهَارَه بَنْزُرُ

Emir ehlinde olse / mâh-i eyâre benzer
 Eger nâehle gîçse / şedîd e'şâre benzer
 Kâzıb olân gedebbâr / xâxut dîvâre benzer
 Şâdıq olan şerefdâr / fülk-i bihâre benzer
 25 Sexî olan keremkâr / ebr-î buhâre benzer
 Bexîl olan teme'kâr / yolsız minâre benzer
 Beşâsetle tekellüm / şâdâ-i yâre benzer⁶³
 Tes'îr-i xed ile terhîb / şevt-i himâre benzer
 Dûnyanın i'tibârî / le'bi qumâre benzer
 30 Şatvet libasî giymek / sevb-î mu'âre benzer
 Tefekkür zat-ı Heçde / qâzlân pınâre benzer⁶⁴
 Qiyâs-i nefse uyan / İblis-i jâre benzer⁶⁵
 Qazâ-i heçqe râzî / Xelil-i Nâre benzer⁶⁶
 Âxır zemande dînî / Eşhâb-ı Gâre benzer
 35 Âlim olan münevver / bütün envâre benzer
 Câhil olan zevâlî / mumsız fenâre benzer
 Kelâm-i hikmet-âmîz / Misk-î Tetâre benzer
 Xâşî meqâl-i şâdıq / şems-i nehâre benzer

Netîce

Melayê Xasî, ke alim û zanayê dewrê Osmanîyan û dewrê Cumhuriyetî ra yew o, eseranê xo de nawnayo ke alimî û zanayîya xo rey de edîbêko serkewte û erjaye yo. Eserê ey nawnenê ke ilmê Îslamî de xususen ilmê eqaidî de gelek serkewte yo. Fikranê xo hem bi hewayêko mensûr hem zî bi hewayêko menzûm bi şairane û bi westayî şîranê xo de ano zıwan.

Zazakî de, mewlidê eyo ke destpêkê edebîyatê zazakî hesebîyeno ra teber, ma tena yewe şîra eya ke kitabê mewlidî de mewlidî ra dima sey îlaweyê mewlidî nusîyaya û tena yewe beytî ya de û misrayanê zazakî yê mulemmaya eya meshûr ke bi panc zıwanan nuşta de, edîbî û westayîya eya şairîya zazakî, ma bi hewayêko eşkera vînenê.

Kurmanckî (kirdaskî) de panc şîrê eyê ke ma eşkayê xo biresnê ci, eşkera nawnenê ke Melayê Xasî, edebîyatê kurmanckî de zî şairêko serkewte yo.

63 Lezgîni çekuya “پاداصن” sey “seda-i” transkribe kerda labelê hem hetê peymeyê arûzî hem zî hetê raştnuştîşî ra ganî sey “sada-i” bunisiya. Ma raşt kerde.

64 Lezgîni çekuya “نألراق” sey “qazilan” transkribe kerda labelê hem hetê peymeyê arûzî hem zî hetê peymeyê hece ra qusûr yeno meydan coka ma sey metnê erebkî “qâzlân” nuşte.

65 Lezgîni çekuya “سبيلني” sey “İblis-i” transkribe kerda labelê seba ke peymeyê arûzî de qusûr yeno meydan, ma sey metnê erebkî “İblis-i” nuşte.

66 Na beyte transkirîbeyê Roşan Lezgîni de çin a.

Reyna bi nuştîşe şîra xo ya tirkî “Benzer” û bi misrayanê tirkî yê mulemmaya xo, edebîyatê tirkî de zî şairîya xo mojnaya ma. Her çend şîrê eyê fariskî heta nika nêkewtbê ma dest zî ma misrayanê mulemmaya ey de gurenayîşe eyê zîwanê fariskî de zî vînenê ke edebîyatê fariskî de zî bi westayî eşkayo şîre binuso.

Na xebate de heme şîrê Melayê Xasî ke bi kurdkîya kurmanckî û zazakî nuştê û şîrê ke bi tirkî nuştê, ma cîya-cîya çimeyan ra arêdayê û meqaleya xo de hem sey orijinalê ci bi herfanê erebkî komputore de nuştê, hem zî transkirîbeyê înan duştê misrayan de dayê. Transkirîbeyê ke hetê çend kesan ra virazîyaybî, ma pêvero nayê û ferqê ke bëntareyê înan de est bî ma tesbît kerdê û goreyê zanayîşe xo, misra yan zî çekuyê ke ma rê hîna raşt ameyê ma ê tercîh kerdê û binenotan de mojnayê. Inahawa seba ke hem orijinalê şîran hem zî transkirîbeyê înan têhet de yê semedê wendox û cigêrayoxan asanîyêke virazîyaya. Reyna seba ke orijinal û transkirîbeyê şîran têhet de yê, ê ke nê şîran wanenê eşkenê xeletîyanê ma zî bivînê.

Heta nika nuştêyê ke şîranê Melayê Xasî ser o nusîyayê de peymeyê arûzê şîran tesbît nêbibî, na zî hetê edebîyatê klasîkî ra kêmayîyêk bî. Ma na xebata xo de peymeyê arûzî nê şîran tesbît kerd û transkirîbeyan de no peyme girewt çiman ver û cayê ke goreyê peymeyê arûzî xelet transkirîbe bîbî, ma raşt kerdê û binenotan de nawnayê. Inahawa transkirîbeyêko hîna pêt û saxlem ameyo meydan. Êdî ê ke biwazê şîranê Melayê Xasî yê kurdkî (kurmackî, zazakî) û tirkîyan ser o xebatêk hîna hîra bikerê, mavacê hetê muhtewa yan zî hetê şeklî ra nê şîran biwekenê, eşkenê nê xebatî ra îstîfade bikerê. Reyna bi na xebate, keso ke biwazo şîranê Melayê Xasî yê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan ra îstîfade bikero, eşkeno nê şîran yew ca de bivîno û tira îstîfade bikero.

Ma hêvîdarê ke bi na xebate havilêka ma do bireso edebîyatê kurdkî (kurmanckî, zazakî) û ê ke biwazê xo biresnê şîranê Melayê Xasî yê Kurdkî (kurmanckî, zazakî) û tirkîyan. Eke bi na xebate yew feydeyê ma bireso edebîyatê kurdkî, xusûsen edebîyatê zazakî, ma do kêfweş û bextewar bibê.

Çimeyî/References

- Adak, A. (2013). *Destpêka Edebiyata Kurdî Ya Klasîk*. İstanbul: Nûbihar.
- Amedî, Z. (1986). *Kitabo Destxet*. Diyarbekir: El mektebetu'l-İslamiye.
- Cegerxwîn. (2014). *Sewra Azadî*. Stenbol: Avesta.
- Ertekin, M. Z., & Yıldız, A. (2022). *Govenda Zimanan Mulemm' Di Edebiyata Kurdî Ya Klasîk Da*. Van: Lorya.
- Karak, M. Z. (2021a, Bihar). Keşfeke nû û helbestên Kurmancî yên Mela Ehmedê Xasî. *Nûbihar*, (155), 10-15.
- Karak, M. Z. (2021b, payîz). Helbesta Şîna Şêx Selîm a Seydayê Xasî. *Nûbihar*, (156), 82-83.

- Karak, M. Z. (2022, Bihar). Qesîdeyeke Nû ya Ehmedê Xasî. *Nûbihar*, (161), 94-95.
- Kırkan, A. (2012, Payîz). Beşanê Edebîyatî ra Mulemma, Di Şaîranê Kurdan ra Di Şîrê Bêhempayî: Mulemmaya Ehmedê Xanî û Mulemmaya Ehmedê Xasî. *Şewçila*, (7), 56-62.
- Korkusuz, M. Ş. (2004). *Tezkire-i Meşayih-i Amid (Dîyarbekir Velileri) I-II*. İstanbul: Kent.
- Lezgîn, R. (2009, teşrîna verêne). Ehmedê Xasî'den Tûrkçe Gazel. Tarîxê 15 teşrîna verên 2024 de edresê [HYPERLINK "http://www.zazaki.net/haber/ehmed-xasden-turkce-gazel-234.htm"](http://www.zazaki.net/haber/ehmed-xasden-turkce-gazel-234.htm) <http://www.zazaki.net/haber/ehmed-xasden-turkce-gazel-234.htm> ra ameyo girewtiş.
- Lezgîn, R. (2011, Adar). Mulemmaya Ehmedê Xasî. *Şewçila*, (1), 7-9.
- Malmîsanij, M. (1995, Îlon). Şî'reke Ehmedê Xasî bi Tirkî, 'Erebî, Farisî, Kurmancî û Kirdkî (Zazakî). *Çira*, (3), 44-48.
- Mihanî. (1994). *Mela Ehmedê Xasî Mewlûda Nebî*. İstanbul: Firat.
- Qoxî, E. H. (tarih yok). *Dîwana Camî'*. İstanbul: İhsan.
- Temo, S. (. (2005). Dört Dil, Beş Pencere (Merheba Ya Men...). *Esmer*, 12), 48.
- Varol, M. (2017, 2). Şiiri Mulemma ê Şaîranê Edebiyatê Zazaki. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, (6), 51-65.
- Yergin, M. (2024). *Mewlidê Mela Ehmedê Xasî (Metn-Wekenitîş)*. Wan: Peywend.
- Yıldız, A. (2021, Spring). Ehmedê Xasî, Berhemên Wî û Kesayetîya Wî Ya Edebî. *The Journal of Mesopotamian Studies*, 6 (1), 81-96.

Extended Abstract

Molla Ahmed-i Xasî (1967-1951) was a madrasa scholar, thinker, literary figure and Kurdish intellectual who lived in Diyarbakır during the last period of the Ottoman Empire and the first period of the Turkish Republic. Throughout his life, he did not hesitate to express his thoughts in writing as well as in practice. During the Ottoman period, he was reported to Istanbul by some members of the Committee of Union and Progress (1889-1918) for voicing his opposition to the members of the Committee of Union and Progress and some of their ideas, and he was exiled to the island of Rhodes, where he remained in exile for more than two years. In the Republican period, he resigned from his position as the Mufti of Lice, which he held as a reaction to the practices of the Republican Government, which he thought were contrary to his own ideas and which he found wrong.

Molla Ahmad-i Xasî wrote works in Arabic, Persian, Turkish, Kurmanji and Zazaki dialects of Kurdish and showed his scholarly and literary personality in these works. According to our current knowledge, Molla Ahmad-i Xasî was the first person to write a work in Zazaki after the Zazaki texts written by Russian linguist Peter J. A.

Lerch in 1950. Written in 1892 and published in 1899 with the permission of the then Ministry of Education (Mearif Nezareti) by the Lithography Printing House in Diyarbakir with 400 copies printed and published, the Zazaki mevlit (Mewlidu'n-Nebiyi'l-Qureyşiyî), written in the form of a masnavi, is the first written work written by a Zaza Kurd and is also considered the beginning of written Zaza literature.

To date, many valuable studies have been conducted on Molla Ahmed-i Xasî and his works and these studies have been published in different sources. His Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish poems have also been published in different sources. However, accessing these sources one by one is quite troublesome and time-consuming. Unfortunately, no academic study has been conducted so far to overcome this problem.

We made this study with the hope that it will contribute to the solution of this problem. Our aim is to collect Molla Ahmed-i Xasî's poems written in Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish in one place and to contribute to the easy access and utilization of those who want to benefit from them.

For this purpose, we have compiled Molla Ahmad-i Xasî's poems written in Kurdish (Kurmanji, Zazaki) and Turkish, except for his mawlid, which was written in the Zazaki dialect of Kurdish in the form of a masnavi. We have typed the original poems written in Arabic letters on the computer for easy reading, and we have given the transcribed version opposite each verse. We also compared the transcripts made by different people and gave the differences and the corrections made by us in the footnotes. We also reviewed the transcribed poems that were not written in international standard transcript letters in the previous transcripts and wrote them in international standard transcript letters. Thus, we have obtained a more solid text in Molla Ahmad-i Xasî's poems.